

Hrad a panstvo Revište v období habsburskej komorskej správy

MIROSLAV LACKO

Revište Castle and Domain in Era of the Habsburg State Administration

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2024.15.2.151-171>

ABSTRACT: Although the state administration became a largest landowner in the whole Hungarian Kingdom until 1787, state-administrated estates and castles were not in focus of systematic historical research yet. This paper is focussed on acquirement, governing and material culture of the Revište castle and domain during the Habsburg state administration, i.e. from its assumption by the chamber government in 1661 to a loss of commercial and political importance of the state mining enterprising in the second decade of the nineteenth century. The Revište domain situated in the Lower Hungarian mining district (in present-day Central Slovakia) represented a worth material basis for the complex of state mining enterprises in the eighteenth century. Especially in the second half of the eighteenth century, the Revište chamber estate was the most profitable state dominion in large district of the Chief Chamber-County Office (*Oberstkammergrafenamt*) in Banská Štiavnica. The agrarian production on the Revište dominion was centred on a saturation of material needs of the state mining enterprising, and mainly on breeding the vehicular animals that were used in carter's business as well as in supplying the populous labourers with baking products and beer.

Keywords: Revište, Castle, Material Culture, State Domains, Serfdom, Carter's Transport.

Úvod do problematiky

V slovenskej i maďarskej historiografii sa na rozdiel od šľachtických panstiev venovala a venuje len minimálna pozornosť významnému fenoménu komorských panstiev a štátnemu podnikaniu na týchto majetkoch. A to aj napriek tomu, že štátna správa sa do roku 1787 stala územne najväčším zemepánom v Uhorskom kráľovstve s počtom domov viac ako 58 000 v 21 stoliciach. Až na druhom mieste zostal v roku 1787 Mikuláš Eszterházy s panstvami v 13 stoliciach a s viac než 35 000 domami.¹ Výnimku nepredstavujú ani komorské panstvá v dolnouhorskej (dnes stredoslovenskej) banskej oblasti, ktorými sa bádatelia dosiaľ zaoberali len okrajovo, prípadne iba v súvislosti s inými témami a problémami, akou je napríklad pamiatková obnova rôznych stavebno-historických objektov na dnešnom strednom Slovensku.

Spomedzi slovenských historikov prvý raz na problematiku komorských panstiev a hradov upozornil banskoštiavnický archivár Jozef Gindl a publikoval o nich

¹ Pozri DICKSON, Peter George Muir. *Finance and Government under Maria Theresia, 1740 - 1780*. Vol. 1. New York : Oxford University Press, 1987, s. 111.

dve menšie štúdie so zmienkami o revíštskom komorskom panstve.² Historik hospodárskych dejín raného novoveku Jozef Baďurík sa súbežne v sedemdesiatych rokoch 20. storočia zaoberal revíštským panstvom do polovice 17. storočia, ale zverejnil aj kratší príspevok o poľnohospodárskej výrobe na panstve už po jeho prevzatí do štátneho vlastníctva.³ Po týchto prvých pokusoch o analýzu predmetnej témy sa na dlhý čas nepokračovalo s akýmkoľvek historickými výskumami, čo platí nielen pre hrad a komorské panstvo Revíšte, ale aj pre ostatné bansko-komorské majetky (Lupča, Šášov, Likava). Väčší záujem o problematiku nastal až po roku 2010 v súvislosti s dosiaľ pokračujúcou pamiatkovou obnovou hradu Revíšte, keď sa realizovali nové historické a pamiatkové výskumy o hrade a čiastočne aj o panstve. Časť výsledkov spomenutých výskumov bola zosumarizovaná v štúdiu publikovanej v roku 2014, ale obdobie habsburskej komorskej správy je v nej zachytené iba marginálne.⁴ Na citované štúdie ešte v tom istom roku nadviazal Karol Gazdík príspevkom o hrade a panstve Revíšte, avšak ide len o kompilát z výskumov predchádzajúcich autorov, navyše s viacerými nepresnosťami a nesprávne transkribovanými vlastnými menami aktérov zo 17. a 18. storočia.⁵

S ohľadom na zmienený nepriaznivý stav bádania je cieľom predloženej štúdie priniesť po prvý raz komplexný pohľad na prevzatie, riadenie, ako aj materiálnu kultúru hradu a panstva Revíšte počas obdobia habsburskej komorskej správy, obzvlášť od jeho prevzatia do komorskej správy v roku 1661 až po stratu hospodársko-politického významu štátneho banského podnikania po štátnych bankrotoch Habsburskej monarchie v druhom desaťročí 19. storočia. Samotnému procesu prevzatia tohto hradu do štátnej správy sa dosiaľ nevenovala žiadna pozornosť, hoci práve revíštské panstvo sa stalo prvým komorským majetkom v dolnouhorskej banskej oblasti. V neposlednom rade je cieľom štúdie aj analýza materiálnej kultúry hradu, ale aj panstva v skúmanom období, a to v čo najširšom zmysle slova tak, ako ju vnímajú aktuálne trendy v súčasnej svetovej historiografii.

Prevzatie hradu a panstva Revíšte do habsburskej komorskej správy

Prvé snahy o získanie hradu a panstva Revíšte do správy Habsburgovcov sa objavili už v polovici 16. storočia, keď po roku 1546 došlo ku konštituovaniu Banskej komory v Banskej Bystrici ako centrálného orgánu habsburskej správy v dolnou-

² GINDL, Jozef. Banskokomorské majetky na strednom Slovensku vo svetle zrovnacích štatistik k roku 1721. In *Historický zborník kraja*, 1968, roč. 4, s. 87 - 102; Tenže. K dejinám dvoch pohronských erárnych panstiev. In *Spravodaj Štátneho ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici*, 1978, roč. 4, č. 3 - 4, s. 55 - 63.

³ BAĎURÍK, Jozef. Z dejín Revíštského panstva do polovice 17. storočia. In *Historica - Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*, 1975, roč. 26, s. 169 - 183; Tenže. Živočišna a rastlinná výroba na revíštskom komorskom panstve v druhej polovici 17. a v prvej tretine 18. storočia. In *Agrikultúra*, 1978, roč. 15, s. 21 - 36.

⁴ Pozri BÓNA, Martin - BARTA, Peter - RAGAČ, Radoslav - PIVKO, Daniel. Výsledky doterajšieho výskumu hradu Revíšte. In *Archaeologia historica*, 2014, roč. 39, s. 563 - 579.

⁵ Napríklad, priezvisko nájomcu panstva Jána Jakuba Kneiffela nesprávne interpretuje ako Krajskeho a pod. Porovnaj GAZDÍK, Karol. Hrad a panstvo Revíšte. In *Vox discipuli historiae - Zborník prác študentov Katedry histórie FF UKF v Nitre*, 2014, roč. 4, s. 7 - 48.

horských banských mestách.⁶ Prvý erárny správca bystrickej komory Krištof von Künritz († 1557) už v marci 1549 v správe pre Dolnorakúsku komoru vo Viedni žiadal o to, aby panstvá v okolí banských miest boli získané do kráľovskej správy a stali sa tak hospodárskou základňou pre banké podniky v celej oblasti, a to najmä ako zdroj suroviny pre výrobu drevného uhlia. Poukazoval na prekážky zo strany Dóczyovcov, ktorí podľa Künritza hatili rozvoj bankého podnikania.⁷ Opätovne sa do pozornosti komorských radcov dostala táto téma v roku 1564, keď samotný mediarsky podnik v Banskej Bystrici musel hľadať nové zdroje pre zásobovanie drevným uhlím a banskoštavníckí ťažiarci sa sťažovali na prekážky zo strany okolitých zemepánov pri dodávkach drevného uhlia. Dolnorakúska komora vo Viedni si dokonca zaobstarala v tejto súvislosti odpisy listín z roku 1479 o zálohovaní hradu a panstva Revište kráľom Matejom I. Korvínom Urbanovi z Veľkej Lúče a jeho bratom za 5 000 zl.⁸ V prostredí komorskej správy tak už od polovice 16. storočia existovali isté snahy o revíziu donačnej politiky uhorských kráľov a kráľovien pred roka 1526 a záujem o získanie okolitých panstiev s ešte zachovanými lesmi do erárnej správy. Boje s Osmanskou ríšou, ako aj komplikovaná politická i hospodárska situácia v Uhorskom kráľovstve, umožnili predstaviteľom habsburskej správy realizovať predmetné zámery až o sto rokov neskôr.

V druhej polovici 17. storočia za vlády cisára Leopolda I., jedného z výrazných habsburských panovníkov, sa do praxe štátnej správy podarilo presadiť nové idey kamealistických mysliteľov, ktorí sa zasadzovali o posilnenie úlohy štátu v ekonomickom živote monarchie. Aplikovanie kamealistických ideí v praktickom výkone štátnej správy zároveň akcelerovali postupne sa zvyšujúce výdavky štátu na vojenské ťaženia a zásobovanie vojska, keďže dlhoročná vojna s Osmanskou ríšou predstavovala existenčnú hrozbu pre habsburský kompozitný štát. Porážka Osmanskej ríše a opätovné obsadenie okupovaných uhorských území do konca 17. storočia by bez zvýšených nákladov na vojenské operácie neboli vôbec možné. Významným a často podceňovaným faktorom v systéme štátnych financií, čiže aj vo financovaní protiosmanských bojov, predstavovali práve príjmy z dolnouhorských banských komôr, resp. z mincovnej komory v Kremnici.

Panovník i radcovia Dvorskej komory vo Viedni si boli plne vedomí ekonomického významu dolnouhorskej banskej oblasti a tak v roku 1658 bol do úradu hlavného komorského grófa v Banskej Štavnici ustanovený Ján Konrád Richthausen von Chaos (27. 11. 1604 – 25. 7. 1663), známy expert v oblasti metalurgie a mincovníctva, komorský úradník a mincovný majster, ktorý mal na cisárskom dvore už vtedy pozitívne renomé. Študoval na viacerých nemeckých a talianskych univerzitách, od roku 1633 pôsobil ako učiteľ arcivojvodu Ferdinanda IV., ktorý ale zomrel ako 21-ročný. Neskôr sa Richthausen stal mincovným majstrom vo Viedni a v roku 1651 bol dokonca vymenovaný za správcu mincovní vo všetkých dedičných krajinách Habsburgovcov. Napriek vyšetrovaniu a zadržaniu jeho osoby v roku 1653 kvôli

⁶ Viac o tom LACKO, Miroslav. Habsburgische Verwalter der Neusohler Bergkammer und Kupferhandlung im 16. Jahrhundert. In *Zborník Slovenského banského múzea*, 2023, roč. 27, č. 1, s. 12 – 38.

⁷ Österreichisches Staatsarchiv Wien (ďalej len ÖStA), Finanz- und Hofkammerarchiv (ďalej len FHKA) – Alte Hofkammer (AHK), Vermischte ungarische Gegenstände (VUG), rote Nr. 5B, fol. 71r – 71v.

⁸ ÖStA, FHKA AHK, VUG, rote Nr. 6A, fol. 288r – 381v.

podozreniam z finančných machinácií bol rýchlo rehabilitovaný a ešte v júli 1653 aj nobilitovaný s predikátom „von Chaos“. Popritom rozvíjal svoj záujem o alchýmiu, paralelne s expertízou v metalurgii a mincovníctve, ktoré boli v tom čase úzko prepojené, na základe čoho ho však nemožno považovať za alchymistu. Keďže zomrel bezdetný v Banskej Štiavnici, svoj majetok v hodnote 300 000 zl. odkázal základine na podporu sirôt vo Viedni, známej pod názvom *Chaossche Stiftung*.⁹

Práve Ján Konrád Richthausen von Chaos sa významne zaslúžil o prevzatie panstva Revište do komorskej správy v rokoch 1660 až 1661, keďže sám rokoval o tejto veci s vtedajšími vlastníkmi panstva. Vlastnícke pomery na panstve ale neboli jednoduché. V roku 1648 bratia Melichar a Ladislav Dóczyovci uzavreli dohodu s palatínom Jánom Draskovicom III. z Trakošćanu (1595 – 1648), ktorému prenechali hrad Revište a Žarnovicu s príslušenstvom do užívania ako odmenu za podporu ich oboch. V prípade smrti oboch bratov, ktorí trpeli nedostatkom financií, mohol Draskovics celé panstvo zdediť, avšak Dóczyovci sa tým dostali do sporu s rodom Hédervári. S Héderváriovcami mali totiž už od roku 1485 zmluvu o vzájomnom dedení panstva Revište v prípade vymretia niektorého z oboch rodov po meči. Podľa doterajších výskumov odvolal Melichar Dóczy zmluvu s palatínom Draskovicom hneď po jeho smrti, t. j. ešte v decembri 1648. Zároveň prelát Ján Hédervári (asi †1660), Vavrinec Hédervári a Alžbeta Eszterházyová, vdova po Štefanovi Hédervárim, získali panstvo Revište vďaka donácii panovníka Ferdinanda III. Definitívne bolo potvrdené vlastníctvo panstva Héderváriovcom v roku 1650, keď ukončili spory s Lippayovcami, zemepánmi na Šášove, a dedičmi po Dóczyovcoch.¹⁰ V priebehu nasledujúceho desaťročia sa situácia na revíštskom panstve opäť zásadne zmenila. Po smrti Jána Héderváriho sa novými vlastníkmi panstva stali bratia Mikuláš a Ján Draskovicsovci, synovia vyššie spomínaného palatína Jána Draskovicsa (1595 – 1648), na základe ich právneho nároku podľa „*ius expectativum*“, čo vyplývalo očividne zo zmluvy uzavretej ich otcom s Dóczyovcami v roku 1648.

Prvé rokovania o odkúpení panstva Revište do komorskej správy začali na jar roka 1660, nadväzne potom bol hlavný komorský gróf J. K. Richthausen von Chaos poverený Dvorskou komorou vo Viedni pokračovať v tomto úsilí a dohodnúť podmienky kúpy panstva ešte s vtedy žijúcim Jánom Hédervárim.¹¹ V júni 1660 už gróf Mikuláš Draskovics rokoval so správcom dolnorakúskej komorskej učtarne Wolfgangom Reischlom, ktorému ponúkol okrem vyrovnania iných pohľadávok aj odkúpenie panstva a hradu Revište za cenu približne 30 000 rýnskych zlatých (ďalej len zl.). S ponukou na predaj tohto panstva prišiel Draskovics z dôvodu vlastnej zadlženosti u rôznych veriteľov, ktorí očakávali splatenie svojich pohľadávok, a preto

⁹ SOUKUP, Rudolf Werner. *Chemie in Österreich : Bergbau, Alchemie und frühe Chemie von den Anfängen bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*. Wien; Köln; Weimar : Böhlau Verlag, 2007, s. 428 – 431. Richthausenov portrét vyhotovený posmrtné zrejme podľa staršej predlohy sa zachoval v zbierke Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici. Pozri tiež ČELKOVÁ, Mária – ČELKO, Mikuláš – GRAUS, Igor. *Portréty komorských grófov a osobností baníctva a hutníctva na území Slovenska v 17. – 19. storočí*. Košice : Banská agentúra, 2007, s. 46 – 47.

¹⁰ Podrobnejšie o tom JANURA, Tomáš. *Hrad Revište v rokoch 1526 – 1662*. Nepublikovaná výskumná správa vo vlastníctve Združenia na záchranu hradu Revište, o. z.

¹¹ ÖStA, FHKA AHK, Ungarisches Münz- und Bergwesen (UMB), rote Nr. 27, kartón (ďalej len k.) 62, spis z 13. 7. 1660, fol. 283r – 283v.

Draskovics nutne potreboval hotovosť. Koncom júna 1660 o tom hlavný komorský gróf v Banskej Štiavnici J. K. Richthausen von Chaos informoval prezidenta Dvorskej komory vo Viedni.¹² Rokovania s Draskovicom pokračovali aj v nasledujúcich mesiacoch. V decembri 1660 sa už hovorilo o ratifikácii dohody o kúpe Revišta, ako aj o predložení rôznych písomností vzťahujúcich sa na samotné panstvo.¹³

Mikuláš II. Draskovics (1625 – 1687) patril k zámožnej elite z radov uhorskej aristokracie, bol synom spomínaného palatína a jeho manželky Barbary Thurzovej, pôsobil vo funkcii kráľovského komorníka, dvorského sudcu, ako aj župana Mošonskej stolice. Študoval na univerzite v Bologni spolu so svojím bratom Jánom IV. (1630 – 1692). Zásluhy si získal aj ako vojenský veliteľ vo vojne s Osmanskou ríšou, zúčastnil sa na oslobodzovaní Budína spod osmanskej okupácie, avšak počas života tiež lavíroval medzi záujmami uhorskej aristokracie a politikou Habsburgovcov.¹⁴ Je evidentné, že tak Mikuláš, ako aj jeho otec Ján, uhorský palatín, predstavovali majetných aristokratov, keďže komorskej správe poskytli nemalé úvery. Hoci tiež treba doplniť, že sami boli zviazaní rôznym veriteľom.

K uzavretiu definitívnej dohody o finančnom vyrovnaní medzi komorskou správou a Draskovicovcami, ako aj o prevzatí Revišta do komorskej správy, došlo v máji 1661. Kúpa panstva bola panovníkom schválená už 5. mája 1661 a mala sa realizovať v hotovosti prostredníctvom hlavného komorského grófa v Banskej Štiavnici Jána Konráda Richthausena von Chaos.¹⁵ V priebehu mája 1661 sa Mikuláš Draskovics obrátil opäť na Dvorskú komoru vo Viedni a vyčíslil všetky svoje pohľadávky voči štátu vrátane novej, navýšenej ceny za Revište. Predaj panstva zároveň žiadal urýchliť, pretože sám bol dlžníkom zaťaženým vysokými úrokmi v Uhorsku, a to viac než 6 % ročne. Z toho dôvodu navýšil cenu za Revište na 33 000 rýnskych zl., čiže o 3 000 rýn. zl., čo bola podľa Draskovicsa položka určená na splatenie úrokov jeho veriteľom, ktorá vznikla v dôsledku naťahovania rokovaní o predaji panstva od júna 1660. Túto sumu pokladal za veľmi výhodnú, keďže skutočnú hodnotu panstva Revište odhadoval až na 100 000 rýn. zl.

Súčasnou dohody boli ale aj ďalšie Draskovicove pohľadávky voči štátu. Totiž už Juraj IV. Draskovics (1599 – 1650) poskytol štátu pôžičku vo výške 100 000 toliarov, ktorú mu štát mal splácať z výnosov Soľného úradu vo Viedni. Juraj pôsobil ako významný uhorský prelát, vtedy v úrade rábskeho biskupa, a testamentárne odkázal túto pohľadávku práve Mikulášovi Draskovicovi. Garancia splácania pôžičiek z výnosov soľného monopolu predstavovala v ranonovovekej Habsburskej monarchii jeden z významných nástrojov sanácie štátneho dlhu a v praxi sa využívala od 16. storočia až do zrušenia štátneho soľného monopolu začiatkom 19. storočia.¹⁶ Do

¹² ÖStA, FHKA AHK, UMB, rote Nr. 27, k. 62, spis z 15. 7. 1660, fol. 302r – 305v.

¹³ ÖStA, FHKA AHK, UMB, rote Nr. 27, k. 62, spis z 15. 12. 1660, fol. 378r – 379r.

¹⁴ JANKOVICS, József. Instrukció Draskovics Ádam és Erdódy Sándor gráci, és Draskovics Pál nagyszombati diákok számára. In *Septempunctata : Tanulmányok Petrőczy Éva hatvanadik születésnapjára*. Budapest : rec.iti, 2011, s. 52 – 54. BENE, Sándor. A vadász és Viola (Zrínyi Miklós első házassága). In *Irodalmi Magazin*, 2014, roč. 2, č. 4, s. 40 – 43.

¹⁵ ÖStA, FHKA AHK, UMB, rote Nr. 27, k. 63, spis zo 6. 5. 1661, fol. 500r – 500v.

¹⁶ Viac o tom ZANGERL, Julia. Die Bedeutung des Salzamtes Wien für die landesfürstlichen Finanzen in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. In EDELMAYER, Friedrich – LANZINNER, Maximilian – RAUSCHER, Peter (eds.). *Finanzen und Herrschaft : Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den*

roku 1661 táto pohľadávka narástla na 225 000 rýn. zl., pričom úroky po splatnosti dosiahli 80 000 zl., ale Draskovics tvrdil, že predchádzajúce dva roky nedostal žiadne splátky od komorskej správy. Okrem toho sám upísal Uhorskej komore ďalších 20 000 zl., za čo dostal do zálohu zámok a panstvo Mosonmagyaróvár. Následne investoval aj 1 000 zl. do výstavby sýpky pri zámku v Mosonmagyaróvári, čo tiež evidoval ako pohľadávku, lebo panstvo mal iba v zálohu. Pritom hrozilo, že by komorská správa musela po uplynutí lehoty štyroch rokov uhradiť celú pohľadávku aj s úrokmi. O týchto žiadostiach napokon rozhodol panovník Leopold I. a radcovia Dvorskej komory už 25. a 30. mája 1661.

Na základe vyššie uvedených skutočností vtedy padlo definitívne rozhodnutie o kúpe hradu a panstva Revište v cene 33 000 zl. od Mikuláša Draskovicsa, ktorý sa zrejme následne pokonal s ďalšími vlastníkmi menších podielov na panstve, najmä dedičmi po Dóczyovcoch. Lehota na vyplatenie panstva Mosonmagyaróvár zo zálohu sa predĺžila zo štyroch na desať rokov. Samotnú platbu Draskovicsovi za Revište v roku 1661 nerealizoval štát, ale hlavný komorský gróf Ján Konrád Richthausen von Chaos zo svojich vlastných finančných prostriedkov. Tým však vznikol dlh štátu voči Richthausenovi vo výške 58 251 zl., do ktorého okrem kúpnej ceny za Revište boli započítané aj dve ďalšie Richthausenove pohľadávky voči komorskej správe. Jednu z nich tvorila platba vo výške 12 251 zl. známemu cisárskemu veliteľovi, generálovi a komorníkovi, grófovi Jánovi Anselmovi Truchsessovi von Wetzhausen (1605 - 1647), ktorú Richthausen uskutočnil zjavne na príkaz cisárskeho dvora. Zvyšnú časť vo výške 13 000 zl. tvoril ešte dlh panovníka za dodávky rôznych klenotov do cisárskej klenotnice. Predmetný dlh sa Richthausenovi mal splácať aj so šesťpercentným ročným úrokom z výnosov kremnickej mincovne, konkrétne z razieb drobných mincí, ako aj z výnosov, ktoré vznikli zavedením nového tavebného procesu v zhutňovaní zlatých a strieborných rúd, o čo sa v Banskej Štiavnici zaslúžil práve Richthausen von Chaos. Splácanie sa malo realizovať vopred stanoveným mechanizmom, a to z každej hrivny drahých kovov spracovanej v štiavnickej prepaľovni sa malo odviesť 10 rišskych toliarov a z jedného centu hutnícky spracúvanej rudy 4 zl. a 70 denárov. Oboznámení boli o tomto nariadení aj komorskí pokladníci v Kremnici a v Banskej Štiavnici.¹⁷

Ako vyplýva z rokovanií o kúpe panstva Revište na pôde Dvorskej komory vo Viedni ešte koncom marca 1661, od počiatku išlo komorským radcom a hlavnému komorskému grófovi o integráciu predmetného panstva do podnikania Hlavného komorskogrófskeho úradu v Banskej Štiavnici. Ich cieľom sa stalo najmä využitie rozsiahleho lesného bohatstva na panstve, ktoré sa malo zužitkovať na výrobu dreveného uhlia a zásobovanie štátnych hút týmto kľúčovým materiálom, a zapojenie poddaných z panstva do výkonu povozníckych prác pre potreby štátnych banských a metalurgických podnikov podriadených Hlavnému komorskogrófskemu úradu. Okrem toho sa komorskí úradníci nádejali, že by sa na tomto panstve mohla prípadne otvoriť aj baňa na olovenú rudu.¹⁸ Olovo hralo významnú úlohu

habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert. Wien; München : Böhlau Verlag, 2003, s. 215 - 233.

¹⁷ ÖStA, FHKA AHK, UMB, rote Nr. 27, k. 63, spisy z 30. 5. 1661, fol. 504r - 545v.

¹⁸ ÖStA, FHKA AHK, UMB, rote Nr. 27, k. 63, spis z 30. 5. 1661, fol. 510r - 514v.

najmä v procese tzv. zolovňovania striebra, čiže v samotnom hutníckom spracovaní drahokovných rúd. Prvým správcom komorského panstva bol Zachariáš Waldtreich, od ktorého v roku 1663 správu panstva prevzal Alexander Durczány (*Durczani, Ďurčány*). Spočiatku bol síce plateným úradníkom štiavnického komorskogrófskeho úradu v Banskej Štiavnici s ročným platom 300 zl. a rôznymi deputátmi, ale za určitý čas celé panstvo získal do prenájmu.¹⁹ V druhej polovici 17. storočia Hlavný komorskogrófsky úrad v Banskej Štiavnici zjavne uprednostnil pri správe panstva formu prenájmov, ktorá na niektorých komorských panstvách pretrvala až do 18. storočia. Neskôr boli ale komorské panstvá spravované priamo štátnymi úradníkmi platenými za výkon svojich funkcií. Durczányho nájom s ročným nájomným 4 500 rýn. zl. vypršal v roku 1676, čiže panstvo spravoval viac než desať rokov a počas nich v Žarnovici nechal vystavať kamenný dom, ktorý bol neskôr vyplienený počas Thökölyho povstania.²⁰

Obdobie Durczányho nájmu sprádzali mnohé katastrofy, najmä početné útoky osmanských vojsk, ktoré zabrzdlili rozvoj panstva, ale aj dva neúrodné roky a tým zapríčinený úhyn dobytka. Napriek tomu na panstvo priviedol 40 nových poddaných a osídlil tak viaceré púste pozemky. Na údržbu hradu vynaložil viac ako 730 zl. a do vlastníctva panstva získal aj niekoľko domov v Žarnovici.²¹ Podľa záverečného vyúčtovania z roku 1677 zostal na nájomnom dlžný viac než 3 100 zl., čo odôvodnil vyššie spomínanými vojnovými časmi a neúrodami. Zároveň požiadal o prácu na Hlavnom komorskogrófskom úrade v Banskej Štiavnici, ale ten nemal pre neho miesto a tak ho odkázali na Uhorskú komoru, ktorej podliehali početné tridsiatkové a poštové úrady. Z cisárskej milosti mu napokon v januári 1678 odpustili predmetný dlh.²²

Durczányho nástupcom na poste správcu panstva Revište sa stal nový nájomca Ján Jakub Kneiffel, ktorý na tomto poste zotrval až do svojej smrti okolo 1690. Zápasil ale s podobnými problémami ako jeho predchodca Durczány, keď v roku 1680 čelil útokom Thökölyho povstalcov. V auguste 1680 sa Kneiffel sťažoval na škody vo výške 3 329 zl. spôsobené práve povstalcami a následne Leopold I. prikázal mandátom Dvorskej komore vo Viedni, aby mu odpustila na nájomnom 1 000 rišskych toliarov, o čom začiatkom októbra 1680 komora informovala aj Hlavný komorskogrófsky úrad v Banskej Štiavnici.²³ V tomto období hral ešte významnú úlohu v obrane panstva i regiónu aj samotný hrad Revište.

Materiálna kultúra hradu Revište a jeho opustenie v 18. storočí

O stave hradu Revište a jeho mobiliári z obdobia po prevzatí do komorskej správy podávajú detailný obraz inventáre hradu i hospodárskych zásob panstva najmä z osemdesiatych a deväťdesiatych rokov 17. storočia. Na základe týchto inventárov

¹⁹ Slovenský národný archív – špecializované pracovisko Slovenský banský archív v Banskej Štiavnici (ďalej len SNA – SBA), fond (ďalej len f.) Hlavný komorskogrófsky úrad v Banskej Štiavnici (ďalej len HKG), inv. č. 1922, kartón (ďalej len k.) 6009, č. 8/1663.

²⁰ SNA – SBA, f. HKG, inv. č. 1909, k. 6001, inventár hradu a panstva Revište z 31. 12. 1672.

²¹ SNA – SBA, f. HKG, inv. č. 1922, k. 6009, č. 14/1671.

²² ÖStA, FHKA AHK, UMB, rote Nr. 37, k. 90, spis z 12. 1. 1678, fol. 22r – 41r.

²³ ÖStA, FHKA AHK, UMB, rote Nr. 38, k. 95, spis z 1. 10. 1680, fol. 1000r – 1002v.

možno celkom presne rekonštruovať nielen podobu hradu v sledovanom období, ale aj v predchádzajúcich desaťročiach 17. storočia, t. j. v období šľachtických vlastníkov, keďže komorská správa už do vybavenia hradu nerobila výraznejšie zásahy okrem bežnej údržby. Potvrdzujú to aj spomínané inventáre, z ktorých okrem iného možno identifikovať i stav hradného mobiliáru.

Inventarizácia stavu sa vždy začínala z pohľadu prichádzajúceho do areálu hradu od tzv. dolného hradu až po horný hrad. V dolnom hrade sa nachádzali dve brány s dvoma zámkami a železnými oplášteniami a padacím mostom vybaveným reťazami. Padací most bol dvíhaný a spúšťaný dvoma železnými reťazami a okrem toho tu bola menšia hradbová brána nazývaná „fortnička“, taktiež so železným opláštením.²⁴ Na dolnom nádvorí existovala aj murovaná strážnica, v ktorej bola jedna miestnosť s pecou a komínom a nezasklené okno. Nad strážnicou sa nachádzala drevená zrubová nadstavba a v nej delo na lafete, ktorej kolesá neboli okuté. Delo bolo označené rodovým erbom Dóczyovcov. Vyššie na nádvorí dolného hradu sa nachádzali dve tajne, každá pre šesť koní.

Pri vstupe z dolného do horného hradu sa v okrúhlej bašte nachádzal ďalší padací most s dvoma železnými reťazami, ako aj drevená brána so železným opláštením. Na vstupoch do horného hradu cez baštu boli umiestnené štyri drevené brány so železným opláštením. Týmito vstupmi sa vchádzalo na prvé vnútorné nádvorie horného hradu. Na vnútornom nádvorí bola umiestnená cisterna na vodu, „temnica“ s vrátami, jedna zaklenutá miestnosť nad temnicou, okrem toho ďalšie dve zaklenuté miestnosti na prízemí a všetky priestory boli vybavené drevenými dverami so železným okovaním.

Nad týmito zaklenutými komorami sa nachádzali dve miestnosti. V jednej z nich bola kachľová pec, tri zasklené okná a jedno okno vyplnené drevenými okenicami. Táto miestnosť bola vybavená dvoma starými drevenými dverami so železným opláštením, z ktorých jedny sprístupňovali miestnosť pre služobníctvo slúžiacu na obsluhu pece, komína a zabezpečovanie vykurovania. V spomenutej obslužnej miestnosti boli umiestnené tri okná vyplnené železnou mriežkou, z nich dve aj zasklené. Pred týmito dvoma miestnosťami bola malá predsieň s dvoma nezasklenými oknami a jednými dverami, odkiaľ viedla drevená odchodza.

V hornej časti tohto traktu sa nachádzali ešte ďalšie dve – tzv. pánske komory. Do prvej z nich sa vchádzalo drevenými dverami a vnútri bola presvetlená tromi veľkými oknami. V tejto miestnosti sa nachádzal jeden starý biely stôl, dve staré biele lôžka, jedna stará lavica a jeden kamenný drvič soli. Do vedľajšej izby sa vchádzalo dverami natretými orechovou farbou s čiernym železným okovaním, kovovým zámkom a kľučkou. Vnútri sa nachádzal jeden obyčajný biely stôl, stará posteľ s baldachýnom, päť políc natretých orechovou farbou, jedna stará kachľová pec, ako aj štyri okná s priehľadnými sklenenými tabuľkami. Ďalšími dverami s kovaním a drevenou zárubňou sa vchádzalo do kuchynky alebo špajze s jedným malým ne-

²⁴ K významu tohto súdobého slovenského termínu pozri ČATAYOVÁ, Silvia. Urbanonymia mesta Zvolen a jej premeny. In MIČSKOVÁ, Gabriela (ed.). *Varia 16 : Zborník materiálov zo 16. kolokvia mladých jazykovedcov*. Bratislava : Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2009, s. 81.

zaskleným oknom. Z tohto „predného“ (južného) traktu horného hradu viedla drevená ochodza, ktorá ústila do zaklenutej miestnosti nad spomínanou „*temnicou*“.

V miestnosti nad temnicou sa nachádzal jeden obyčajný biely stôl, staré čierne kreslo, jedna stará stolička, regál orechovej farby, kachľová pec zo zelených kachlíc, posteľ orechovej farby s bielym orámovaním, rôzne police a presklená laterna. Okná miestnosti boli zasklené priehľadnými tabuľkami. Odtiaľ sa vchádzalo do menšej zaklenutej komory s jedným zaskleným oknom a vnútri s jednou bielou almarou. Dvere tejto komory boli natreté orechovou farbou, takisto s kovovým plátkovým zámkom a kľučkou. Nad touto miestnosťou sa nachádzal ešte jeden zaklenutý priestor slúžiaci ako kaplnka, s jedným nezaskleným oknom, obyčajnými drevenými dverami s okovaním a drevenou závorou.

V spodných zaklenutých dvoch miestnostiach predného (južného) traktu s dvoma malými nezasklenými oknami sa nachádzala zbrojnica hradu, ktorá bola po prevzatí hradu do komorskej správy vynikajúco zásobená. Zásoby vojenského materiálu ku koncu roka 1685 tvorilo tak strelivo (144 trojfuntových železných delových gúľ, 50 dvojfuntových železných delových gúľ, 65 jednofuntových železných delových gúľ, viac než 100 delových železných gúľ menšej hmotnosti, 450 olovených gúľ, 180 železných gúľ do dvojitých hákovnic, 1 000 menších železných gúľ, 4 620 železných gúľ strednej veľkosti a 3 040 železných gúľ, osem tuctov nábojov a 900 guliek do muškiet), ako aj pušný prach v piatich vreciach s celkovou váhou dva centy, pušný prach v dvoch sudoch, 52 bandalírov s pušným prachom a rôzne zbrane (jeden falkonet s erbom mesta Nová Baňa bez lafety, jedno železné delo, šesť veľkých dvojitých hákovnic, rôzne menšie a poškodené hákovnice, 4 800 šípov so železnými hrotmi, deväť starých kopijí, rôzne klíny a pod.). Okrem toho sa tu nachádzalo aj 14 hlavné na viachlavňové delo (tzv. organ), z ktorých sedem bolo v roku 1679 prevezených na hrad Šášov, a 65 muškiet, pričom ďalších 12 bolo takisto v roku 1679 premiestnených na Šášov.²⁵ V zbrojnici sa nachádzala aj uhorská zástava s erbom Dóczyovcov. Dva železné falkonety, z ktorých jeden bol vybavený erbom Dóczyovcov, sa nachádzali v okrúhlej bašte. Do roku 1672 bolo v okrúhlej bašte umiestnené len jedno delo a štyri dvojité hákovnice spolu s jednou truhlicou.²⁶

Z prvého nádvorja horného hradu sa prechádzalo cez stredný trakt zaklenutým prejazdom, z ktorého viedol vstup drevenými dverami s okovaním do pivnice. Pri pivnici bola ešte jedna zaklenutá miestnosť, ktorá pred rokom 1682 slúžila ako sklad jabĺk, s jedným malým oknom vybaveným drevenými okenicami.²⁷ Nad týmito dvoma priestormi sa nachádzala izba drábov a v nej bol umiestnený jeden biely stôl, dve staré lavice, jedno staré lôžko, štiepačka dreva, štyri ďalšie lavice, dve malé police a jedna obyčajná kachľová pec. Izba drábov bola taktiež vybavená štyrmi oknami, z nich tri mali želené mreže. Dve vstupné dvere boli vybavené železnými zámkami a kľučkami. Vedľa tejto izby sa nachádzala zaklenutá kuchyňa s pecou na varenie, dvoma almarami zabudovanými do múru, jedným stolom a jednou obyčajnou lavicou. V kuchyni bolo tiež jedno veľké okno s drevenými okenicami. Nad

²⁵ SNA – SBA, f. HKG, inv. č. 1909, k. 6001, inventár hradu a panstva Revište za rok 1685.

²⁶ SNA – SBA, f. HKG, inv. č. 1909, k. 6001, inventár hradu a panstva Revište za obdobie 1663 – 1672.

²⁷ SNA – SBA, f. HKG, inv. č. 1909, k. 6001, inventár hradu a panstva Revište z 10. januára 1682.

izbou drábov a kuchyňou v strednom trakte sa nachádzala ešte jedna miestnosť a v nej bol jeden stôl, tri lavice, tri police, jeden prázdny sud a jedna truhlica. Okrem toho bola miestnosť vybavená piatimi nezasklenými oknami a jednými dverami s okovaním. Pod strechou bola ešte jedna malá komora, resp. sklad.

Medzi stredným a zadným (severným) traktom horného hradu sa nachádzala dvojpodlažná sýpka, v ktorej bolo napríklad ku koncu roka 1685 uskladnených 350 meríc obilia (pravdepodobne pšenice), 76 meríc jačmeňa a 150 meríc ovsu. Sýpka mala šesť nezasklených okien a dvoje drevené dvere s okovaním. V zadnom (severnom) trakte sa nachádzala už len štvorhranná – tzv. „Kusá“ veža, ktorá bola štvorpodlažná. Prvé dve podlažia tvorili dve zaklenuté komory a nad nimi na ďalších dvoch podlažiach dve miestnosti, ktoré mohli byť využívané ako obytné. V najvrchnejšej bolo nezasklené okno a dve lavice pri stenách. V každej z ďalších troch miestností bolo po jednom malom okne so železnou mriežkou. Do každej miestnosti sa vstupovalo drevenými dverami s okovaním. Vo veži bola aj jedna obyčajná kachľová pec.²⁸

Súčasťou hradného areálu bol aj objekt píly, v ktorom sa nachádzali rôzne nástroje na údržbu hradu, ako napríklad škrabák na čistenie komínov, ale aj železné lyžice na odlievanie malých a veľkých delových gúľ. Hoci to z inventárov explicitne nevyplýva, možno predpokladať, že tento drevený objekt sa nachádzal v priestore dolného hradu.

Priamo v podhradí sa nachádzal majer, ktorý prislúchal k hradu a stal sa aj súčasťou komorského panstva. Správu majera predstavoval drevený objekt s predsieňou a dvoma komorami. Okrem toho sa na majeri nachádzali štyri stajne pre hovädzí dobytok a jedna stajňa pre ošípané, jedna pivnica na uskladňovanie mlieka, drevená kôľňa so záhradou na výsadbu stromov, osem ťažných volov a 10 kráv, ako aj početné poľnohospodárske náradie na obrábanie pôdy i zabezpečenie živočíšnej výroby. Objekty majera boli už v osemdesiatych rokoch 17. storočia značne schátrané, a preto ich všetky v roku 1690 vtedajší správca panstva Ján Július von Lanser nechal zrekonštruovať.²⁹

Ďalšie stavby a majetky v Žarnovici takisto prislúchali ku komorskému panstvu. Kaštieľ Dóczyovcov na brale – tzv. Horný kaštieľ – bol však v osemdesiatych rokoch 17. storočia prakticky neobývateľný, preto v roku 1682 začal Hlavný komorskogrófsky úrad v Banskej Štiavnici jeho rekonštrukciu, ale jej pokračovanie zmarilo drancovanie povstalcov v roku 1685. V brale pod uvedeným kaštieľom sa nachádzala pivnica na uskladňovanie rôznych tovarov. V blízkosti brala stál dom pre drábov, ktorého časť v deväťdesiatych rokoch 17. storočia slúžila ako výčap. K dóczyovskému kaštieľu prislúchajúci majer v Žarnovici, ktorý tvorili viaceré stajne pre kone a dobytok, bol vtedy úplne vypálený a zničený. Po roku 1690 začali správcovia komorského panstva s postupnou obnovou Horného kaštieľa v Žarnovici, pričom do roku 1692 už boli niektoré miestnosti v tomto kaštieli, prístupnom po padacom moste, obývateľné.³⁰

²⁸ SNA – SBA, f. HKG, inv. č. 1909, k. 6001, inventár hradu a panstva Revište z 10. januára 1682.

²⁹ SNA – SBA, f. HKG, inv. č. 1909, k. 6001, inventár hradu a panstva Revište za rok 1690.

³⁰ SNA – SBA, f. HKG, inv. č. 1909, k. 6001, inventár hradu a panstva Revište za rok 1692.

Tzv. Dolný kaštieľ v Žarnovici zostal po nájazdoch osmanského vojska v roku 1663 úplne neobývateľný a vypálený, takže sa z neho zachovali len holé múry. Neskôr, v rokoch 1676 až 1677 bol Dolný kaštieľ komorskou správou prenajatý Jánovi Jakubovi Kneiffelovi, ktorý sa ho na vlastné náklady pokúšal čiastočne obnoviť a obývať. Avšak v nasledujúcich rokoch po odchode spomenutého nájomcu opäť schátral.³¹

V Žarnovici prislúchal komorskému panstvu Revište taktiež pivovar pozostávajúci z jedného skladu piva, medeneho kotla na varenie piva s objemom 46 vedier, či rôznych nádob, ale aj mlyn s tromi mlynskými kameňmi vystavaný nájomcami panstva. Pivovar bol starým objektom, ktorý začal obnovovať spomínaný nájomca panstva Ján Jakub Kneiffel. Po jeho smrti okolo roku 1690 pokračoval v obnove nový správca panstva Ján Július von Lanser.³²

Tzv. dom Alexandra Durczányho, už spomínaného nájomcu panstva, bol spolu s mýtnou stanicou pri bohoch s povstalcami v roku 1682 celkom vydrancovaný.³³ Durczányho dom pôvodne pozostával z dvoch hlavných miestností so šiestimi oknami, jednej miestnosti pre sluhov, predsiene s malou kuchyňou a pivnice. Dom bol vykurovaný tromi kachľovými pecami. V roku 1690 tento dom nechal zrekonštruovať správca panstva Ján Július von Lanser.³⁴ Mýtnu stanicu tvorili pôvodne štyri miestnosti vykurované kachľovou pecou, ako aj stajne pre šesť koní. Pri spomínaných vojnových udalostiach bol odcudzený alebo zabitý aj istý počet dobytky, najmä oviec, chovaného na panských majeroch. Niekoľko stoviek kusov oviec, jahniat a kôz i capov odviezol v roku 1677 z panstva do Banskej Štiavnice ťažiar a štiavnický banský majster Albrecht Grueber. Ďalšie hospodárske zvieratá, ako ošípané a husi, boli zabité vojakmi o rok neskôr.³⁵ Napriek tomu sa Grueber stal nájomcom hradu a panstva Revište krátko pred svojou smrťou v júni 1693.³⁶

Obdobie konštituovania a stabilizácie komorskej správy a hospodárstva na panstve Revište na niekoľko rokov prerušilo začiatkom 18. storočia stavovské povstanie Františka II. Rákócziho. Už v októbri 1703 Rákócziho vojská obsadili Zvolen a čoskoro potom celú dolnouhorskú (stredoslovenskú) banskú oblasť.³⁷ Výnimkou neboli ani hrady a majetky v komorskej správe. S ohľadom na komplikovanú politickú i ekonomickú situáciu monarchie sa Habsburgovcom podarilo zvrátiť vojensko-politické pomery v Uhorsku až po roku 1708. V októbri a novembri 1708 cisárske vojsko vyhnalo povstalcov z dolnouhorských banských miest a následne začala obnova habsburskej správy v banských komorách i na komorských panstvách.³⁸ Ako vyplýva zo zachovaných inventárov a účtovných materiálov, po poráž-

³¹ SNA - SBA, f. HKG, inv. č. 1909, k. 6001, inventáre hradu a panstva Revište za rok 1685 a 1692.

³² SNA - SBA, f. HKG, inv. č. 1909, k. 6001, inventár hradu a panstva Revište za rok 1690.

³³ Tamže.

³⁴ SNA - SBA, f. HKG, inv. č. 1909, k. 6001, inventáre hradu a panstva Revište za rok 1690 a 1692.

³⁵ SNA - SBA, f. HKG, inv. č. 1909, k. 6001, inventár hradu a panstva Revište z 10. januára 1682.

³⁶ Viac o ňom PASTUCHA, Tomáš. Albrecht Grueber a jeho pôsobenie v Banskej Štiavnici v 17. storočí. In *Zborník Slovenského banského múzea*, 2023, roč. 27, č. 1, s. 40 - 53.

³⁷ KRIŽKO, Pavel. *Z dejín banských miest na Slovensku*. Ed. Darina Lehotská. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964, s. 85 - 93.

³⁸ MRVA, Ivan. Kurucká vojna na Slovensku a jej dôsledky v rokoch 1704 - 1711. In *Historický časopis*, 1996, roč. 44, č. 4, s. 606 - 607.

ke Rákócziho povstania sa komorskí úradníci panstva už nevrátili na hrad Revište, ale začali využívať Horný kaštieľ v Žarnovici.³⁹ Postupne tak neudržiavaný hrad chátral, až sa úplne zmenil na ruinu. Žarnovica zostala sídlom panstva do úplného zrušenia systému komorských panstiev v polovici 19. storočia.

Komorské panstvo Revište ako materiálna základňa dolnouhorských bankských komôr a jeho integrácia do systému štátnych financií Habsburskej monarchie v „dlhom“ 18. storočí

Finančno-politický význam komorských panstiev, vďaka ktorým sa štátna správa stala najväčším zemeľanom v Uhorskom kráľovstve v 18. storočí, nebol v doterajšom bádanií vôbec reflektovaný. To platí aj pre panstvo Revište, ktoré začalo byť už krátko po prevzatí zužitkované komorskou správou, a síce rôznymi spôsobmi. Okrem prenajímania panstva jeho správcom – nájomcom v druhej polovici 17. storočia sa výnosy panstva stali predmetom zálohovania, prípadne slúžili ako garancia splácania rôznych pohľadávok. Už 7. marca 1679 Dvorská komora vydala nariadenie pre administrátora dolnouhorských bankských miest, aby vrchnému kapitánovi vo Filakove Štefanovi II. Kohárymu (1649 – 1731) za jeho zásluhy v bojoch proti Osmanskej ríši vyplácala odmenu 1 200 zl. ročne, a to z príjmov komorského panstva Revište, prípadne aj vtedy novozískaného panstva Šášov alebo iných príjmov štiavnickej komory.⁴⁰ Podobným spôsobom boli využívané výnosy z panstva aj v prvej polovici 18. storočia.

Už od začiatku 18. storočia sa výnosy panstva Revište stali predmetom upisovania kapitálu viacerých aristokratov a vojenských hodnostárov Habsburskej monarchie, pričom následne sa z týchto výnosov splácal upísaný kapitál, no najmä úroky z takéhoto úverového kapitálu. Celkom na Revište upísal Tomáš Teodor Leopold von Schmideg s Matejom Leopoldom von Kaysersfeld a Karolom Ludwigom von Wobeser 11 164 zl., Matej Leopold von Kaysersfeld ďalších 3 163 zl. a spomenutý Karol Ludwig von Wobeser 5 673 zl., čiže spolu 20 000 zl. Von Kaysersfeld bol členom regimentu princa Lotrinského a vojenským staviteľom pre Uhorsko, ktorý sa po roku 1690 realizoval pri výstavbe budov a opevnení v Osijeku (dnes v Chorvátsku).⁴¹ Je možné, že predmetná pohľadávka vznikla v súvislosti s jeho službami pre vojenské úrady monarchie. Výška dlžných splátok úrokov dosiahla v rokoch 1711 až 1719 viac než 7 000 zl., pričom až od roku 1720 začalo postupné splácanie upísaného kapitálu z výnosov panstva Revište. Ročne išlo o čiastky od 900 do 1 200 zl.⁴²

Príjmy panstva pochádzali z početných prevádzok (mlyny, mýtna stanica, výčapy atď.), ako aj z predaja rôznych nápojov a potravín bankským a hutníckym robotníkom priamo v štiavnickom banskom revíre. Medzi také zdroje príjmov patrilo napríklad výčap piva a pálenky v dolnej hute v Hodruši.⁴³ Predmetom prenájmu

³⁹ SNA – SBA, f. HKG, inv. č. 1909, k. 6001, inventáre hradu a panstva Revište z rokov 1699 až 1736.

⁴⁰ ŌStA, FHKA AHK, UMB, rote Nr. 37, k. 92, spis zo 7. 3. 1679, fol. 1058r – 1059r.

⁴¹ K jeho pôsobeniu v Osijeku pozri HORVAT-LEVAJ, Katarina – TURKALJ PODMANICKI, Margareta. A Symbol of Habsburg Military Power: the Slavonian General Command Palace in Osijek (1723). In *RIHA Journal*, 2020, s. 4 – 6.

⁴² SNA – SBA, f. HKG, inv. č. 1922, k. 6009, č. 84/1725.

⁴³ SNA – SBA, f. HKG, inv. č. 1922, k. 6009, č. 91/1725.

sa stala aj mýtna stanica v Žarnovici, ktorú si od panstva v januári 1726 prenajal na tri roky za ročný nájom 200 rýn. zl. bývalý mýtnik a výčapník Vavrinec Liptay. V Banskej Štiavnici uzavretá zmluva mohla byť po uplynutí nájomnej lehoty aj opätovne predĺžená. Nájomca za vzniknuté škody a nedoplatky ručil panstvu vlastným majetkom.⁴⁴

Správny aparát panstva Revište tvoril len malý počet úradníkov a tak aj výdavky na ich mzdy boli nízke. Na čele panstva stál správca (*Hofrichter, Provisor*) s ročným platom 300 zl., ktorý mal podriadeného úradníka – tzv. kľučiaru (*Claviger*). Okrem nich panstvo zamestnávalo jedného debnára, strážcu voznického tajchu, žarnovického farára a osem hajdúchov, ktorí sa starali o bezpečnosť na panstve. Okrem platu poberali správca a kľučiar aj deputáty v podobe obilia, ovsu, sena a piva. Ostatní mali nárok len na obilniny.⁴⁵ Nadriadenými správcovi panstva boli prefekt a viceprefekt komorských majetkov Hlavného komorskogrofskeho úradu v Banskej Štiavnici. Tento úrad predstavoval od konca 16. storočia jednu z najvýznamnejších ustanovizní habsburskej komorskej správy v Uhorsku. Zároveň bol aj jedným z najvýznamnejších banských úradov v monarchii podriadený priamo Dvorskej komore vo Viedni a od polovice 18. storočia Dvorskému kolégiu pre baníctvo a mincovníctvo vo Viedni, ktoré sa konštituovalo z pôvodnej komisie viedenskej Dvorskej komory.⁴⁶ Úradníci panstva museli ovládať slovenčinu, pretože väčšinu obyvateľov komorských dedín tvorili Slováci.⁴⁷ Navyše boli povinní komunikovať s richtármi týchto dedín pochádzajúcimi priamo z radov miestnych obyvateľov.

Komorské dediny sa podieľali na financovaní panstva nielen daňovými výnosmi, ale aj vykonávaním robotných povinností (tab. 1). V prvej polovici 18. storočia však komorské dediny ani zďaleka nedokázali dosiahnuť predpísané daňové výnosy a tak im vznikali značné nedoplatky, ktoré evidovalo panstvo. Reálne ale išlo o čiastky, ktoré nebolo možné vymôcť ani vo finančnej, ani v naturálnej podobe. Navyše, podobná situácia s nedoplatkami nastala aj na ostatných komorských panstvách podriadených vtedy štiavnickému komorskogrofskemu úradu, ako Šášov, Lupča a Likava. Za hlavnú príčinu vzniku spomínaných nedoplatkov pokladali komorskí úradníci najmä dlhoročné vojny do roku 1711, ktoré ekonomicky vážne poškodili poddaných, okrem nich aj zataženie vojenskými kontribúciami a nedostatkom pracovných príležitostí mimo baníctva a metalurgie. Tieto výnosy neboli dosiahnuté napriek tomu, že polia na panstve boli obrábané s výnimkou niekoľkých ovocných záhrad, ktoré postihli mimoriadne silné mrazy v roku 1709 a niekoľko rokov potom neprinášali úrodu.⁴⁸ Robotné povinnosti obyvateľov komorských

⁴⁴ SNA – SBA, f. HKG, inv. č. 1922, k. 6009, č. 93/1726.

⁴⁵ ÖStA, FHKA – Neue Hofkammer (ďalej len NHK), Münz- und Bergwesen I (ďalej len MBW I), k. 34, spis z 22. 8. 1747. SNA – SBA, f. HKG, inv. č. 1922, k. 6009, č. 97/1726.

⁴⁶ Viac o tom LACKO, Miroslav. Mária Terézia, Karol Ferdinand Königsegg von Erps a reformy štátnej banskej správy v habsburskej monarchii. In VAŘEKA, Marek – ZAŘICKÝ, Aleš (ed.). *Císařovna Marie Terezie a střední Evropa*. 300 let od narození reformátorky. Hodonín; Ostrava; Brno : Město Hodonín; Masarykovo muzeum v Hodoníně; Filozofická fakulta Ostravské univerzity; Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity; Real Academia Sancti Ambrosii Martyris, 2019, s. 135 – 173.

⁴⁷ ÖStA, FHKA AHK, UMB, rote Nr. 70, k. 180, spis z 10. 2. 1731, príloha z 31. 12. 1729.

⁴⁸ ÖStA, FHKA AHK, UMB, rote Nr. 70, k. 180, spis z 10. 2. 1731, príloha z 28. 12. 1729.

dedín spočívali ťažiskovo v povozníctve, a to pri transportoch predpísaného počtu sudov piva, v obhospodarovaní lúk a zbere sena.

Názov dediny alebo podniku	Predpísané dane	Vybrané dane	Daňové nedoplatky
Žarnovica	380	190	6 964
Horné Hámre	767	384	13 537
Píla	553	216	12 767
Horná Ždaňa	585	293	10 706
Dolná Ždaňa	585	25	15 587
Horná Trnávka	160	82	2 159
Bukovina	160	40	4 241
Dolné Hámre	170	95	3 044
Kopanice	170	60	4 045
Voznica	210	105	3 302
Rudno nad Hronom	120	60	2 297
Hliník nad Hronom	424	32	10 669
Revištské Podzámčie	50	50	-
Bzenica a Vyhne	35	30	392
Mäsiarstvo v Žarnovici	15	15	-
Mäsiarstvo v Hliníku	-	-	5
Žarnovický obilný mlyn	15	15	-
Mlyn v Bzenici	6	6	6
Dva mlyny v Horných Hámroch	12	12	-
Kopanický mlyn	6	6	-
Dekýš	-	-	943
Vysoká	-	-	929
Celkom	4 423	1 716	60 220

Tab. 1 Daňové výnosy na komorskom panstve Revište v roku 1728 (zaokrúhlené na celé zlaté) (Zdroj: Österreichisches Staatsarchiv Wien, Finanz- und Hofkammerarchiv – Alte Hofkammer, Ungarisches Münz- und Bergwesen, rote Nr. 70, kartón 180, spis z 10. 2. 1731, príloha z 31. 12. 1728)

Hlavným predmetom podnikania na panstve s rozlohou viac než 29 000 katastrálnych jutár bola poľnohospodárska výroba, mlynárstvo, rybníkarstvo, mäsiarstvo, včelárstvo i pivovarníctvo. Panstvo prevádzkovalo rybník vo Voznici, majer v Žarnovici využívalo už v 18. storočí najmä ako sýpku. V rastlinnej výrobe hra-

lo najvýznamnejšiu úlohu pestovanie jačmeňa, z ktorého sa vyrábalo pivo v žarnovickom komorskom pivovare, ovsu a zber sena, ktoré slúžili ako potrava pre dobytok a kone. Obzvlášť produkcia sena, zbieraného na rozľahlých lúkach, mala mimoriadne rozmery a slúžila na saturovanie potrieb záprahových zvierat. S ohľadom na povozníctvo, ktorým sa zabezpečoval transport materiálov a produktov do a z bankských a metalurgických podnikov, išlo o dôležitý segment rastlinnej výroby. Pivom z komorského pivovaru v Žarnovici boli zase zásobované tisíce bankských a hutníckych robotníkov v banskoštiavnickom banskom revíre. Už v prvej polovici 18. storočia existovala aj komorská pekáreň priamo na panstve, ktorej prevádzka si vyžadovala niekoľko stoviek zlatých ročne.⁴⁹ V živočíšnej výrobe na revíštskom panstve dominoval chov oviec, kráv a volov, ktoré boli často zapriahané do povozov, ako aj koní, kôz, ošípaných a včiel. Z produkcie včelstiev sa predával tak med, ako aj vosk. V prvej polovici 18. storočia preriedil stavy volov dôležitých pre povozníkov dobytčí mor, ktorý sa šírila aj v iných regiónoch Uhorska.⁵⁰

V októbri 1725 sa vtedajší správca panstva Salomon Miller poťažoval na zložitú pomery v komorských dedinách, v ktorých bolo náročné udržať poddaných – obyvateľov vyhľadávajúcich lepšie zárobkové možnosti v iných lokalitách. Okrem toho hospodárenie panstva pod jeho správou zaťažovali nákupy rôznych materiálov a potravinových produktov, keď ich musel nakupovať za trhové ceny. Napríklad, ryby chytané v Hrone, ktoré mohol loviť ktokoľvek, musel kupovať tak, ako aj iní odberatelia. Problém mal aj so zapojením poddaných do transportov medzi z Banskej Bystrice, do čoho ich musel nútiť pod hrozbou najprísnejších trestov najmä v zime a na jar, keď sa tamojšie cesty nachádzali v zlom stave. Pred povstaním Františka II. Rákócziho, ako aj viac než 12 rokov po jeho porážke zabezpečovali transporty medených polotovarov z Banskej Bystrice do Prešporuku spravidla len poddaní z Hornej a Dolnej Ždane, ako aj z Hornej Trnávky. Neskôr Banská komora v Banskej Bystrici do týchto povozov zapojila aj poddaných z komorských panstiev Lupča a Šášov a okrem nich zamestnala ešte aj povozníkov z panstva Svätý Kríž a Handlovej, čím už bol okolo roku 1725 zabezpečený dostatočný počet povozníkov na transport banskobystrickej medi. Vďaka tomu sa Miller zbavil vydierania poddaných z komorských dedín Horná Ždaňa, Dolná Ždaňa a Horná Trnávka, ktorí sa ale po zamestnaní nových povozníkov sťažovali na veľkú konkurenciu a nedostatok príležitostí k zárobku.⁵¹

Úlohu materiálnej základne zohralo revíštské panstvo aj v súvislosti s návštevou cisára Františka Štefana Lotrinského (1708 – 1765) v dolnouhorských bankských mestách od 3. júna do 13. júna 1751. Revištské, šášovské i lupčianske panstvo mali pre potreby cisárskej návštevy dodať do Banskej Štiavnice ošípané, sliepky, kapúny, morky a husi, a to každý druh v počte od 8 do 50 kusov. Špeciálne z revíštského panstva boli na túto udalosť dodané ryby, a síce v množstve 65 šfúk v cene od 1 zl. do 10 grajciarov (ďalej len gr.) podľa veľkosti, ako aj 11 lieňov v cene 15 gr. za kus. Okrem toho na cisársky stôl putovalo z panstva 30 funtov čerstvého masla,

⁴⁹ ÖStA, FHKA NHK, MBW I, k. 34, spis z 22. 8. 1747, rôzne prílohy.

⁵⁰ Podrobnejšiu kvantifikáciu poľnohospodárskej výroby na panstve s tabuľkovými prílohami publikoval BAĎURÍK, *Živočišna a rastlinná výroba na revíštskom komorskom panstve*, s. 21 – 36.

⁵¹ ÖStA, FHKA AHK, UMB, rote Nr. 70, k. 180, spis z 10. 2. 1731, príloha z 22. 10. 1725.

1 000 kusov vajčiek, 9 kusov kačíc, 100 kusov kurčiat a ďalšia vyššie spomínaná hydina. Spomínaní povozníci z Dolnej Ždane zabezpečili štyri veľké povozy pre rôzne vybavenie z viedenského dvora, no po ceste do Banskej Štiavnice zápasili s ťažkosťami kvôli značnej váhe nákladu.⁵² Práve príklad cisárskej návštevy z roku 1751 jednoznačne ilustruje význam komorských panstiev v správe štiavnického komorskogrófskeho úradu ako materiálnej základne pre baníctvo a hutníctvo.

V druhej polovici 18. storočia príjmy revíštského panstva stúpali a kulminovali v polovici sedemdesiatych rokov, keď dosiahli výšku 40 000 až 43 000 zl. (v rokoch 1774 až 1775), kým ešte v roku 1761 dosahovali len 17 000 zl. Najväčší podiel na príjmoch mali výnosy z predaja produktov, ako bolo vyššie spomínané, najmä z poľnohospodárskej výroby (8 000 až 14 000 zl.), výnosy z rôznych prevádzok a služieb, ale aj výnosy revíštského pivovaru, ktoré dosahovali každoročne niekoľko tisíc zlatých (3 000 až 4 000 zl.). Komorské panstvo dosahovalo každoročne zisk od 7 000 do 11 000 zl., išlo tak o značne rentabilné hospodárstvo. Revíštské a lupčianske panstvo predstavovali najvýnosnejšie komorské panstvá na dnešnom strednom Slovensku, dokonca v rokoch 1773 až 1781 bolo panstvo Revište spomedzi panstiev v dolnouhorskej banskej oblasti jednoznačne najziskovejšie.

Z hľadiska štruktúry výdavkov, ktoré kolísali od 7 000 po 31 000 zl. ročne, mali najväčší podiel výdaje na nákup rôznych produktov a materiálov (od 3 000 po 11 000 zl.), keďže časť speňažovanej poľnohospodárskej produkcie musela byť nakupovaná priamo od obyvateľov komorských dedín. Mzdy a odmeny dosahovali ročne stabilne od 1 200 po 1 600 zl. S ohľadom na malý počet zamestnancov panstva boli nízke aj penzie a provízie pre penzionovaných úradníkov (od 80 po 200 zl.). Ako už bolo spomínané, z príjmov panstva bol platený aj žarnovický farár, takže revíštské panstvo každoročne na cirkevné záležitosti vynakladalo čiastky do 200 zl. Medzi výdavky sa započítavali aj odvody čistého zisku panstva do pokladnice Hlavného komorskogrófskeho úradu v Banskej Štiavnici, ktoré priemerne ročne dosahovali okolo 10 000 zl.

Z fragmentárne zachovaných účtovných kníh ústrednej dvorskej učtarne pre baníctvo a mincovníctvo vyplýva, že v druhej polovici 18. storočia existoval na revíštskom panstve ešte jeden menší komorský pivovar prevádzkovaný vo vlastnej réžii panstva. Keďže predtým spomínaný komorský pivovar v Žarnovici sa stal samostatným podnikom tvoriacim vlastnú účtovnú jednotku, mimo neho panstvo prevádzkovalo ešte jeden menší pivovar, ktorého lokalizácia pri súčasnom stave výskumu nie je známa. Nemožno vylúčiť, že podobne ako v prípade šášovského panstva sa takýto pivovar nachádzal v podhradí, čiže v Revíštskom Podzámčí, kde bol aj starý komorský majer. Štátny pivovar v Žarnovici, ktorý sa nachádzal v lokalite dnešných ulíc Pivovarská a Partizánska, bol jeden z vysokoziskových podnikov mimo baníctva a mincovníctva v obvode štiavnického komorskogrófskeho úradu, pretože sa stal hlavným dodávateľom piva pre štiavnických i kremnických banských a hutníckych robotníkov. Príjmy pivovaru dosahovali od 40 000 do 90 000

⁵² KAŠIAROVÁ, Elena - SÍKOROVÁ, Elena. Finančné a hmotné náklady spojené s cisárskou návštevou Banskej Štiavnice a Kremnice v roku 1751. In KOWALSKÁ, Eva - ČELKOVÁ, Mária (eds.). *Zlatá a strieborná cesta Františka Štefana Lotrinského po stredoslovenských banských mestách*. Banská Štiavnica : Slovenské banské múzeum, 2001, s. 128 - 133.

zl. ročne a jeho zisky kolísali od 4 000 do 20 000 zl. Prirodzene, najväčší podiel na týchto príjmoch mal predaj vyrobeného piva ročne za 36 000 až 62 000 zl.⁵³

Pod ziskovosťou revíštského panstva i žarnovického pivovaru sa nesporne po roku 1740 podpísala aj výstavba centrálnej drahokovnej huty pre dolnouhorskú banskú oblasť v Žarnovici (dnes časť Žarnovická Huta medzi Žarnovicou a Hornými Hámrami). Rozhodnutiu o vybudovaní centrálnej huty v Žarnovici predchádzal dlhý rozhodovací proces, počas ktorého banskí odborníci hľadali čo najvýhodnejšiu lokalitu z hľadiska zásobovania drevným uhlím. Išlo o existenčne významnú otázku, keďže lesy v bankých revíroch boli do polovice 18. storočia značne vyrúbané a vyťažené. O to väčší ekonomický význam nadobudla práve lesohospodárska základňa na revíštskom panstve.⁵⁴ Po sprevádzkovaní žarnovického huty v štyridsiatych rokoch 18. storočia došlo k mimoriadnemu rozmachu uhliarskej výroby na panstve.

Poddaní revíštského panstva zo spomínaných dedín Horná Ždaňa, Dolná Ždaňa a Horná Trnávka do žarnovickej huty dovážali rudné šluchy zo stúp pri bankých prevádzkach a zabezpečovali transport hutníckych produktov medzi Banskou Štiavnicou, Žarnovicou a Kremnicou. Okrem toho zabezpečovali aj rozvoz piva zo žarnovického pivovaru k bankým robotníkom na Vindšachtu, do Hodruše a ďalších baníckych osád, pričom sa pravidelne sťažovali na zlý stav ciest v náročnom horskom teréne v tomto regióne a nízke mzdy. Obyvatelia komorských dedín Horné Hámre, Píla a Revištské Podzámčie zas zabezpečovali dovoz dreveného uhlia z uhliarstiev z okolia Klaku. Na výkone takýchto transportov sa podieľalo aj komorské panstvo prostredníctvom vlastného povozníctva v Žarnovici, ktoré v roku 1741 disponovalo 128 koňmi a 20 vozmi. Podľa doterajších výskumov len žarnovická huta spotrebovala každoročne viac než 35 000 m³ dreveného uhlia, čo znamená dávky dreveného uhlia v rozsahu 103 vozov týždenne.⁵⁵ Z uvedeného vyplýva úzka previazanosť revíštského panstva s bankým a metalurgickým podnikaním štátu v dolnouhorskej banskej oblasti a zjavný úspech kameralistickej hospodárskej politiky pri jeho integrovaní do systému štátnych financií Habsburskej monarchie.

Integrácia štátnych podnikov a panstiev do finančného systému monarchie bola z hľadiska štátnej hospodárskej politiky relevantná do štátnych bankrotov v rokoch 1811 a 1816, po ktorých došlo k liberalizácii hospodárskej politiky štátu aj vo sfére banskej a hutnej výroby. Avšak systém komorských panstiev bol zachovaný až do roku 1851, keď po hlbokých politických zmenách definitívne zanikol.⁵⁶

Záver

Ako z predloženej štúdie vyplýva, vývin materiálnej kultúry hradu a panstva Revište po prevzatí od šľachtických vlastníkov do štátnej správy bol značne dynamický.

⁵³ ÖStA, FHKA, Handschriftensammlung, neúplne zachované účtovné knihy c. k. Dvorskej učtarne pre baníctvo a mincovníctvo vo Viedni z rokov 1761 až 1781.

⁵⁴ SNA – SBA, f. HKG, inv. č. 1447, k. 576, Ordinaria z roku 1735.

⁵⁵ Viac o tom KAMENICKÝ, Miroslav. *Stredoslovenské striebro a jeho hutnícke spracovanie do konca 18. storočia*. Bratislava : Veda, 1995, s. 54 – 59.

⁵⁶ Po roku 1851 išlo už len o úrady pre správu majetkov. Pozri tiež LACKO, Miroslav – KONEČNÝ, Peter. *Obdobie komorskej správy hradu a panstva (1670 – 1848)*. In HOMOLA, Vladimír – TOMEČEK, Oto et al. *Hrad Lupča – klenot Pohronia vo svetle vekov*. Podbrezová : Železiarne Podbrezová, a. s., 2017, s. 119.

Až do konca 17. storočia zostal hrad, ako aj jeho mobiliár vrátane výzbroje v podobe, v akej ho zanechali šľachtickí vlastníci – Dóczyovci – pred rokom 1650. Vzhľadom na ekonomický úpadok rodu a viaceré spory posledných Dóczyovcov v prvej polovici 17. storočia zodpovedá stav hradu prezentovaný v tejto štúdii s najväčšou pravdepodobnosťou ešte situácii na hrade pred rokom 1600. Málopočetní štátni úradníci panstva už po roku 1711 nenašli pre hrad žiadne využitie a sídlo panstva presunuli do neďalekej Žarnovice, kde mali k dispozícii dostupnejší tzv. Horný kaštieľ. Nemenej zložitým vývojom prešlo i celé panstvo, ktoré sa v priebehu 18. storočia stalo cennou materiálnou základňou štátnych banských podnikov v dolnouhorskej (stredoslovenskej) banskej oblasti. Dokonca v druhej polovici 18. storočia sa Revište stalo najvýnosnejším komorským panstvom v obvode Hlavného komorskogrófskeho úradu v Banskej Štiavnici, pod čo sa podpísali viaceré faktory.

Poľnohospodárska výroba bola jednoznačne zameraná na saturáciu potrieb štátneho banského podnikania, a to predovšetkým na chov záprahových zvierat, ktoré sa využívali v povozníctve, ako aj na zásobovanie širokých mäs robotníctva pivom i pekárskymi výrobkami. Povozníctvo realizovali na panstve tak obyvatelia komorských dedín, ako aj samotní komorskí úradníci v réžii panstva. Kým do roku 1725 povozníci z revíštskeho panstva zabezpečovali najmä transport medených polotovarov z banskobystrického mediarskeho podniku do skladu v Prešporke, ako aj transport rôznych materiálov pre potreby štiavnických a kremnických baní, po výstavbe žarnovickkej huty sa zaoberali hlavne importom dreveného uhlia z početných vzdialených i bližších uhliarstiev. Výstavba centrálnej drahokovnej huty v Žarnovici po roku 1740 predstavovala jeden z výrazných impulzov ekonomického rozmachu revíštskeho panstva v druhej polovici 18. storočia, ktorý dosiaľ nebol podrobnejšie prebádaný, a preto sa tu ukazuje nová perspektíva pre budúce hospodársko- a sociálno-historické výskumy. Komorský pivovar v Žarnovici sa z pôvodne jednej z prevádzok na panstve etabloval na samostatný podnik s pozoruhodnými ziskami, podriadený priamo štiavnickému komorskogrófskemu úradu. O jeho prevádzke a produkcii dosiaľ neexistujú žiadne relevantné výskumy. Z týchto dôvodov bude potrebné pokračovať vo výskume hospodárskych a sociálnych dejín revíštskeho komorského panstva najmä v druhej polovici 18. storočia, čiže v období najväčšej konjunktúry štátneho podnikania v štiavnickom a kremnickom drahokovnom baníctve.

Výskum k predloženej štúdii bol realizovaný s podporou Združenia na záchranu hradu Revište, o. z.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Pramene

Österreichisches Staatsarchiv Wien, Finanz- und Hofkammerarchiv – Alte Hofkammer
Ungarisches Münz- und Bergwesen

Österreichisches Staatsarchiv Wien, Finanz- und Hofkammerarchiv – Alte Hofkammer
Vermischte ungarische Gegenstände
Österreichisches Staatsarchiv Wien, Finanz- und Hofkammerarchiv – Neue Hofkammer,
Münz- und Bergwesen I

Slovenský národný archív – špecializované pracovisko Slovenský banský archív v Banskej
Štiavnici, fond Hlavný komorskogrófsky úrad v Banskej Štiavnici

Zoznam bibliografických odkazov

- BAĎURÍK, Jozef. Z dejín Revištského panstva do polovice 17. storočia. In *Historica – Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*, 1975, roč. 26, s. 169 – 183.
- BAĎURÍK, Jozef. Živočíšna a rastlinná výroba na revištskom komorskom panstve v druhej polovici 17. a v prvej tretine 18. storočia. In *Agrikultúra*, 1978, roč. 15, s. 21 – 36.
- BENE, Sándor. A vadász és Viola (Zrínyi Miklós első házassága). In *Irodalmi Magazin*, 2014, roč. 2, č. 4, s. 40 – 43.
- BÓNA, Martin – BARTA, Peter – RAGAČ, Radoslav – PIVKO, Daniel. Výsledky doterajšieho výskumu hradu Revište. In *Archaeologia historica*, 2014, roč. 39, s. 563 – 579.
- ČATAYOVÁ, Silvia. Urbanonymia mesta Zvolen a jej premeny. In MÚCSKOVÁ, Gabriela (ed.). *Varia 16 : Zborník materiálov zo 16. kolokvia mladých jazykovedcov*. Bratislava : Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2009, s. 78 – 85.
- ČELKOVÁ, Mária – ČELKO, Mikuláš – GRAUS, Igor. *Portréty komorských grófov a osobností baníctva a hutníctva na území Slovenska v 17. – 19. storočí*. Košice : Banská agentúra, 2007.
- DICKSON, Peter George Muir. *Finance and Government under Maria Theresia, 1740 – 1780*. Vol. 1. New York : Oxford University Press, 1987.
- GAZDÍK, Karol. Hrad a panstvo Revište. In *Vox discipuli historiae – Zborník prác študentov Katedry histórie FF UKF v Nitre*, 2014, roč. 4, s. 7 – 48.
- GINDL, Jozef. Banskokomorské majetky na strednom Slovensku vo svetle zrovnacích štatistík k roku 1721. In *Historický zborník kraja*, 1968, roč. 4, s. 87 – 102.
- GINDL, Jozef. K dejinám dvoch pohronských erárnych panstiev. In *Spravodaj Štátneho ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici*, 1978, roč. 4, č. 3 – 4, s. 55 – 63.
- HORVAT-LEVAJ, Katarina – TURKALJ PODMANICKI, Margareta. A Symbol of Habsburg Military Power: the Slavonian General Command Palace in Osijek (1723). In *RIHA Journal*, 2020, s. 1 – 35.
- JANKOVICS, József. Instrukció Draskovics Ádam és Erdődy Sándor gráci, és Draskovics Pál nagyszombati diákok számára. In *Septempunctata : Tanulmányok Petrőczy Éva hatvanadik születésnapjára*. Budapest : rec.iti, 2011, s. 51 – 60.
- JANURA, Tomáš. *Hrad Revište v rokoch 1526 – 1662*. Nепublikovaná výskumná správa vo vlastníctve Združenia na záchranu hradu Revište, o. z.
- KAMENICKÝ, Miroslav. *Stredoslovenské striebro a jeho hutnícke spracovanie do konca 18. storočia*. Bratislava : Veda, 1995.
- KAŠIAROVÁ, Elena – SÍKOROVÁ, Elena. Finančné a hmotné náklady spojené s cisárskou návštevou Banskej Štiavnice a Kremnice v roku 1751. In KOWALSKÁ, Eva – ČELKOVÁ, Mária (eds.). *Zlatá a strieborná cesta Františka Štefana Lotrinského po stredoslovenských banských mestách*. Banská Štiavnica : Slovenské banské múzeum, 2001, s. 109 – 156.
- KRIŽKO, Pavol. *Z dejín banských miest na Slovensku*. Ed. Darina Lehotská. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964.

- LACKO, Miroslav. Mária Terézia, Karol Ferdinand Königsegg von Erps a reformy štátnej banskej správy v habsburskej monarchii. In VAŘEKA, Marek - ZÁŘICKÝ, Aleš (ed.). *Císařovna Marie Terezie a střední Evropa. 300 let od narození reformátorky*. Hodonín; Ostrava; Brno : Město Hodonín; Masarykovo muzeum v Hodoníně; Filozofická fakulta Ostravské univerzity; Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity; Real Academia Sancti Ambrosii Martyris, 2019, s. 135 - 173.
- LACKO, Miroslav. Habsburgische Verwalter der Neusohler Bergkammer und Kupferhandlung im 16. Jahrhundert. In *Zborník Slovenského banského múzea*, 2023, roč. 27, č. 1, s. 12 - 38.
- LACKO, Miroslav - KONEČNÝ, Peter. Obdobie komorskej správy hradu a panstva (1670 - 1848). In HOMOLA, Vladimír - TOMEČEK, Oto et al. *Hrad Lupča - klenot Pohronia vo svetle vekov*. Podbrezová : Železiarne Podbrezová, a. s., 2017, s. 93 - 121.
- MRVA, Ivan. Kurucká vojna na Slovensku a jej dôsledky v rokoch 1704 - 1711. In *Historický časopis*, 1996, roč. 44, č. 4, s. 583 - 610.
- PASTUCHA, Tomáš. Albrecht Grueber a jeho pôsobenie v Banskej Štiavnici v 17. storočí. In *Zborník Slovenského banského múzea*, 2023, roč. 27, č. 1, s. 40 - 53.
- SOUKUP, Rudolf Werner. *Chemie in Österreich : Bergbau, Alchemie und frühe Chemie von den Anfängen bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*. Wien; Köln; Weimar : Böhlau Verlag, 2007.
- ZANGERL, Julia. Die Bedeutung des Salzamtes Wien für die landesfürstlichen Finanzen in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. In EDELMAYER, Friedrich - LANZINNER, Maximilian - RAUSCHER, Peter (eds.). *Finanzen und Herrschaft : Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert*. Wien; München : Böhlau Verlag, 2003, s. 215 - 233.

SUMMARY

Revište Castle and Domain in Era of the Habsburg State Administration

The study is focussed on acquirement, governing and material culture of the Revište castle and domain during the Habsburg state administration, i.e. from its assumption by the chamber government in 1661 to a loss of commercial and political importance of the state mining enterprising in the second decade of the nineteenth century. The Revište domain situated in the Lower Hungarian mining district (in present-day Central Slovakia) represented a worth material basis for the complex of state mining enterprises in the eighteenth century. Especially in the second half of the eighteenth century, the Revište chamber estate was the most profitable state dominion in large district of the Chief Chamber-County Office (*Oberstkammergrafenamt*) in Banská Štiavnica. The mentioned office represented the Habsburg government of very yielding state mining enterprises in Lower Hungary, i.e. in several mining areas near the royal towns Banská Štiavnica (*Schemnitz*), Kremnica (*Kremnitz*), and Banská Bystrica (*Neusohl*).

The agrarian production on the Revište dominion was centred on a saturation of material needs of the state mining enterprising, and mainly on breeding the vehicular animals that were used in carter's business as well as in supplying the populous labourers with baking products and beer. In this carrying trade, many serfs from the villages on this state domain were involved and also the state officials ensured these transports at the expense of the domain as an estate enterprising. Before 1725, the carters from the Revište domain had provided transports of copper semifinished products from the Banská Bystrica copper enter-

prise to a repository in Bratislava (*Pressburg*) as well as transports of various commodities for demands of state mines in Banská Štiavnica and Kremnica. After building-up of the central state smeltery in Žarnovica, these carters were engaged predominantly in transports of charcoal for this large smelting plant. Building the smelting works in Žarnovica after 1740 became one of distinctive impulses to economic growth of the Revište domain in the second half of the eighteenth century that was not investigated in the actual historical research yet. The state brewery in Žarnovica had represented one of several plants on this estate initially, but later it was established as a separate enterprise with extraordinary yields, subjected directly to the Chief Chamber-County Office in Banská Štiavnica.

The history of material culture of the Revište castle was very dynamic after its acquirement for the Mining Chamber from noble landlords. Until the late seventeenth century, the castle and its movables including the arms and ammunition remained in form, which was left by the noble Dóczy family before 1650. With regard to an economic regress of this family and several confrontations of last Dóczy family members in the first half of the seventeenth century, the state of castle presented in this paper corresponds with a situation of the castle before 1600. A small number of state clerks directing the Revište estate did not find new utilization for the castle after 1711, i.e. after the defeat of the Rákóczi's rebellion, and they removed the residence of the domain administration into near town Žarnovica, where the more comfortable so-called Upper Manor House was situated. Although the state administration became a largest landowner in the whole Hungarian Kingdom until 1787, state-administrated estates and castles were not in focus of systematic historical research yet. For that reason, this phenomenon offers multiple different research perspectives in the field of social and economic history.

Mgr. Miroslav Lacko, PhD., Friedrich-Schiller-Universität,
Friedrich-Christian-Lesser-Kolleg für Ostmitteleuropa,
DE-07743 Jena, Fürstengraben,
e-mail: <mir.lacko@gmail.com>
ORCID ID: 0009-0002-5491-0598

Obr. 1 Celkový pohľad na hrad Revište v súčasnosti (foto: Miroslav Lacko)